

دانشگاه هنر اسلامی تبریز
۱۳۷۸
دانشکده هنری و شهرسازی

۳

پژوهه معماری و شهرسازی اسلامی

سال دوم، پاییز و زمستان ۹۵

ISSN: 2383-0247

پژوهه معماری و شهرسازی اسلامی

دو فصلنامه علمی تخصصی

مقایسه تطبیقی دو نمونه دیدگاه کل نگر، پیش و پس از دوره مدرن در معماری: نگاه طبایعی (بر مبنای طبیعتیات) و نظریه سالینگرووس (بر مبنای فیزیک نوین و ریاضی) مجید حیدری دلگرم، محمدرضا بمانیان، مجتبی انصاری ۱

تغییر ادراک معنا از حرم امام رضا(ع) در نسبت با زمان
قاسم مطلبی، امین مهدوی، فرشته اسلامی، ثریا طاهری،
سمیه گردی تختی ۱۵

معماری در نقاشی مکتب هرات
مهری محمدزاده و مریم مسینه اصل ۲۷

مبانی شکل گیری مکان تعاملات اجتماعی از منظر
اندیشه اسلامی
احمد نژاد ابراهیمی، مینو قره بگلو، امیرحسین فرشچیان ۴۷

مقایسه گره های سنتی و الگوهای معاصر اسلامی با
تمرکز بر کاربرد در معماری اسلامی
یحیی نوریان و محمدحسین کسرائی ۶۳

بازشناسی تأثیر شغل و سطح اجتماعی مالکان مسلمان
خانه های قجری بوشهر در شکل گیری سلسله هر امت
محرومیت فضای ورودی
ندا ناصری، کورش مومنی، محمدامیر کاکی زاده،
بهزاد وثیق ۷۷

دوفصلنامه علمی - تخصصی

سال دوم

شماره ۳

پاییز و زمستان ۹۵

ISSN: 2383-0247

صاحب امتیاز: دانشگاه هنر اسلامی تبریز

مدیر مسئول: دکتر محمد علی کی نژاد

سردیر: دکتر محمد تقی پیربایانی

جانشین سردیر: دکتر احمد نژاد ابراهیمی

دکتر محمدرضا بمانیان (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس)

دکتر محمد تقی پیربایانی (دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

دکتر محمدرضا چناقچلو (استاد دانشگاه صنعتی سپند)

دکتر عیسی حجت (استاد دانشکده معماری پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران)

دکتر محمدعلی کی نژاد (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

دکتر اصغر محمدمرادی (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران)

دکتر مرتضی میرغلامی (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

دکتر حمید ندیمی (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی)

دکتر احمد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

اعضای هیات تحریریه:

(به ترتیب حروف الفبا)

مدیر داخلی: دکتر مینو قره‌گلو (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

مسئولان امور اجرایی:

مهندس حمزه پیربایانی، مهندس زهرا علی‌نام

(به ترتیب حروف الفبا)

اعضای مشاوران علمی: دکتر بهرام آجلو، دکتر مازیار آصفی، دکتر آریتا بلالی اسکوین، دکتر مرتضی پورمحمدی، دکتر حسن

سجادزاده، دکتر فرزین حق پرست، دکتر باسر شهرسازی، دکتر عباس غفاری، دکتر اسلام کرمی، دکتر مهدی

محمدزاده، دکتر لیلا مدقاقچی، دکتر آیدا ملکی، مهندس مهدی نارنگی، دکتر مسعود ناری قمی، دکتر

مسعود وحدت‌طلب، دکتر علی وندشواری، دکتر پریسا هاشمپور

اعضای مشاوران علمی:

(به ترتیب حروف الفبا)

ویراستار ادبی: حمیده حرمتی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

ویراستار لاتین:

کاظم پورالوار (مریب دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

آدرس پستی:

تبریز، میدان ساعت، کوچه مقصودیه، خیابان مصلی، دانشکده معماری و شهرسازی،

دانشگاه هنر اسلامی تبریز

تلفن: ۰۴۱-۳۵۵۴۱۸۱۳

سایت اختصاصی:

Firooze-islam.ir

firooze.islam@tabriziau.ac.ir

نشانی الکترونیک:

مبانی فکری شکل‌گیری مکان تعاملات اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی

احمد نژاد ابراهیمی^{۱*}، مینو قره‌بگلو^۲، امیرحسین فرشچیان^۳

۱. استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۲. استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۳. دانشجوی دکتری دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۴/۲۶، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۱۰/۴)

چکیده

مسئله تعامل اجتماعی در اندیشه غربی، به مکان‌های جمعی در جامعه وابسته است و دلیل توجه به مکان‌های شهری- جمعی از جمله خیابان‌ها، مراکز عمومی، میدان‌ها و دیگر موارد شهری - معماری، نشأت یافته از این مبانی است. تعریف تعامل اجتماعی در معماری غربی همگام با مکان جمعی شهری بوده و موجب شکل‌گیری نگرش‌های متفاوت در ایجاد این مکان‌ها و معماری آنها در مطالعه تطبیقی با اندیشه اسلامی شده است. یافتن مبانی فکری مفهوم تعامل اجتماعی در اندیشه اسلامی و نوع ویژگی‌های این مکان معماری، هدف اصلی این پژوهش است. نوع نگرش در این بحث و اکاوی اساسی بحث تعامل اجتماعی از منظر فلسفه اسلامی و یافتن پاسخ این پرسش است که مبانی فکری محققان و اندیشمندان جامعه اسلامی در خصوص تعامل اجتماعی متأثر از چه چیزی بوده و در نهایت مبانی فکری شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اسلام چیست. این تحقیق از نوع پژوهش‌های بنیادی- نظری است که به روش استنادی و استدلال منطقی پژوهش شده است. درک و تفہیم ارزش‌ها و مفاهیم برآمده از اندیشه اسلامی و رسیدن و استنباط اصولی که در نهایت عمل رفتاری را به همراه دارد، در خصوص مبانی نظری مکان تعامل اجتماعی از یافته‌های اساسی این تحقیق با توجه به اصول و نصایح موجود در منابع مطالعاتی اسلامی و اندیشه دانشمندان و محققان حوزه اندیشه اسلامی است. در ابتدا ارزش‌های معرفی و شناسایی شده توسط فرد و جامعه مقبول واقع گردیده و سپس از ناحیه نصایح و اصول دینی با توجه به نوع رایحه زندگی متصل به مؤلفه‌های دینی در اجتماع، سنجیده و اصول یابی شده و سرانجام با توجه به مُحرز شدن این اصول به عنوان رفتاری عملی از جانب همان فرد و جامعه احراز می‌گردد. خانه و خانواده در مفهوم معماری اسلامی آغازگر تعامل اجتماعی است که در پرتو آن می‌توان به جامعه صالح که غایت آن مکان تعامل اجتماع است، رسید. این موضوعات در مکان معماری به واسطه فضاسازی‌های داخلی، مرکزیت قرار دادن فعالیت‌های خانواده در فضای اصلی و روابط و اختصاص دادن فضاهای گردشی- حرکتی با توجه به برخوردهای چهره به چهره قوی امکان‌پذیر می‌باشد که نمونه‌هایی از عمل به ویژگی‌های برآمده از اندیشه اسلامی در تعامل اجتماعی می‌باشند.

واژگان کلیدی

اندیشه اسلامی، تعامل اجتماعی، مکان.

* نویسنده مسئول مکاتبات: E-mail: ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

مقدمه

توسعه اجتماع از منظر اندیشه اسلامی است. متفکرین غربی تعاریف خود از تعامل اجتماعی را در گستره جامعه و سعی خود را بر حفظ جامعه و تشکل‌های وابسته به آن متمرکز نموده‌اند؛ در این میان نقش موضوعات هویتی، فرهنگی و مذهبی مؤثر هر منطقه در تعامل اجتماعی قابل تأمل است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در پژوهش حاضر مفهوم تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی مورد تحلیل قرار گرفته است تا مشخص گردد مبانی فکری شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی چیست و ویژگی‌ها و مراتب آن چگونه در مکان‌ها به منصه‌ی ظهور می‌رسند.

مفهوم تعامل اجتماعی^۱ در حوزه اجتماع به صورت ناملموس و به گونه‌ای منسجم به عنوان ارتباط‌دهنده افراد اجتماع تعريف می‌شود. نقش مؤثر تعامل اجتماعی در ساختار روابط بین افراد اجتماع با توجه به طراحی مکان معماری امری اثبات شده است که کارکرد آن تسهیل دستیابی به نتایج سودمندی همچون همکاری در نیل به منفعت عمومی-کنش جمعی و نتایج آن گسترش مشارکت، اعتماد و انسجام در جامعه و افزایش روابط بین افراد و گروه‌ها است. رسیدن به تعریف مناسب از تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی و تلفیق آن با دانش معماری در جهت یافتن این ویژگی‌ها، مناسب‌ترین راهکار در خصوص استفاده از این معقولات در رشد و

«مؤمنین با هم یک حقیقت را تشکیل می‌دهند» و راهکار این موضوع یعنی رسیدن به امت واحده درگرو روابط اجتماعی حسن و اصلاح است. ایشان جامعه‌ی اسلامی را سرشار از روابط اجتماعی افراد با هم تعریف نموده و خلق خوش، امر به معروف، دلسوز مؤمنان بودن، ایمان و تقوی و همچنین ایجاد فضاهای باز و گشاده و نشاط‌آور برای مسلمانان جامعه را از جمله عوامل دخیل در این موضوع و مؤثر بر شخصیت مؤمنان دارای روابط اجتماعی معرفی نموده‌اند. بهزاد وثیق (۱۳۸۹) در تحقیق خود تلاش نموده است بخشی از مفاهیم مترب بر موضوعیت مکان، چرایی و شاخه‌های آن را بر اساس متون اسلامی و بالاخص قرآن کریم، بررسی و معیارهای اساسی در این خصوص را عنوان نماید. ایشان به‌واسطه بررسی مفهوم مکان و شاخه‌هایی چون شخصیت، هویت و معنای مکانی و مقایسه آن با ساخته‌های معماری اسلامی، شاکله‌ای ذهنی از مکان منتج شده از اندیشه‌های اسلامی را ارائه می‌نماید. اساسی‌ترین یافته‌ها در این نگارش معیارهایی است که مکان را منتج شده از اندیشه‌های اسلام می‌دانند. این معیارها عبارت‌اند از: پرهیز از تکائیر، قداست بخشی به مکان، بهره‌گیری از مفاهیمی چون عدالت و مساوات.

۲- سؤال و روش تحقیق

پس از طرح موضوع و روشن ساختن دیدگاه اندیشه اسلامی

۱- پیشینه تحقیق

علی‌رغم پژوهش‌های گسترده در زمینه‌ی مفهوم تعامل اجتماعی و بازخوردهای آن در معماری بر اساس مبانی فلسفه غرب و تا حدودی اندیشه اسلامی، تاکنون تحلیل جامعی به صورت بنیادین از منظر اندیشه اسلامی و تجلی مبانی فکری برآمده از آن در معماری این نوع مکان نیافته است. بهزادفر (۱۳۹۲) در خصوص نوع روابط شهری و نحوه شکل‌گیری و تقویت آن، این موضوع را اثبات می‌نماید که ویژگی‌های فردی تأثیر مثبتی بر تعامل اجتماعی داشته و محیط فیزیکی به عنوان بستر شکل‌گیری روابط ساده و پیچیده اجتماعی، نقش بسیار فعالی در این موضوع ایفا می‌نماید. دانشگر مقدم (۱۳۹۰) شیوه زندگی و ارزش‌ها و هنجارهای جاری آن را بر کیفیت تعامل کاربران و محیط ساخته‌شده تأثیرگذار دانسته و یکی از مهمترین عوامل تقویت این موضوع را توجه به اصول ادراک طبیعت در فضای معماری می‌داند. محمد ارکون^۲ (۱۳۸۸) در نوشتار خود تحت عنوان «اسلام، فرد و جامعه» با بررسی آیات قرآن و تاریخ معماری کشورهای اسلامی، اندیشه اسلامی را در خصوص جامعه و ارتباط افراد با آن بررسی نموده و این موضوع را ارائه می‌دهد که اندیشه‌های اسلامی از جمله فرمان‌ها و نصایح قرآن حکیم، توجه خاص و دیدی جامع‌نگر به موضوع جامعه و حضور افراد در آن دارد.

جوادی آملی (۱۳۹۱) بر این مفهوم تأکید می‌ورزد که

رفتار فرد در تعامل با دیگران را مشخص می‌نمایند: تواضع و فروتنی با افراد جامعه^۲، عفو و گذشت نسبت به برادران و خواهران دینی^۳، راست‌گویی و پرهیز از دروغ در جامعه^۴ و اعتدال و میانه‌روی در اخلاق^۵ نسبت به مؤمنان^۶. شهید مطهري (۱۳۷۴) شکل‌گیری اساسی روابط اجتماعی در بین افراد جامعه را در پناه دین بیان نموده و اصول کلی حاکم بر تقویت روابط اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی را اصل عدالت، رافت مقابل، احسان، تقدّم مصالح معنوی و سلسه مراتبی بودن حقوق و تکالیف معرفی می‌کند^۷ (جدول ۱). جوادی آملی (۱۳۹۱) معتقد است هیچ فرقه و ملتی یافتد نمی‌شود که پایدار مانده مگر با داشتن جامعه‌ای مستحکم.^۸

در اسلام تعامل اجتماعی دارای مقیاس‌های خاص تعریف‌شده‌ای است که شامل جامعه، محله، خانواده و فرد می‌باشد (مرتضی (۱۳۸۹) (نمودار ۱)). اندیشه اسلامی شرط رسیدن به جامعه‌ای دارای روابط اجتماعی صالح میان مسلمانان را در گرو توجه به این چهار مقیاس با هم می‌داند. خانواده در اسلام نخستین کانون رشد و آرامش بشر است^۹ و مراقبت از آن مسئولیتی سنگین که موجب نجات از رنج و عذاب دنیوی و اخروی خواهد بود، معرفی گردیده است.^{۱۰} در قرآن حکیم احکام و آداب فراوانی در خصوص خانواده و حفظ و اهمیت ویژه آن وجود دارد. اسلام خانواده و بهویژه نوع گسترده آن را اولین بیان اجتماعی معرفی نموده که افراد باید آموزه‌های اسلام و نحوه زندگی صحیح را در آن بیاموزند (محمد بن علی بن حسین بن بابویه فمی (۱۳۷۶). نوع بافت شهرسازی در کشورهای اسلامی در خصوص مناطق مسکونی اهمیت فراوانی به کاربری خانه و زندگی اجتماعی خانوادگی را نمایش می‌دهد که منازل را با معماری خاص خود به عنوان هسته‌هایی تأثیرگذارنده خاص بر معماری

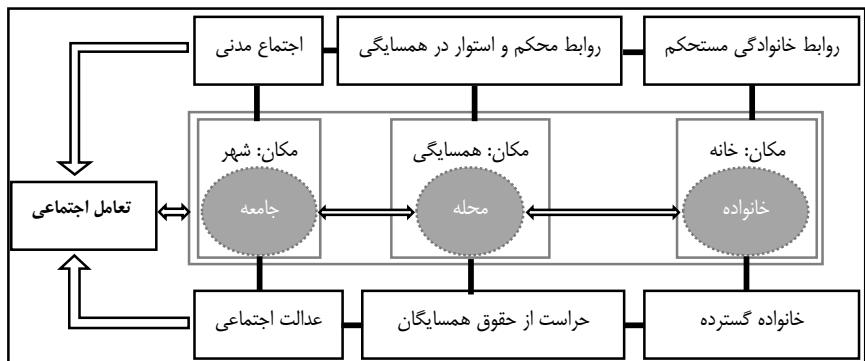
در جامعه‌شناسی، اصول‌شناسی و ارتباط آنها با معماری، هدف ارائه چارچوب اصلی ویژگی‌های مکان تعامل اجتماعی بر اساس اندیشه اسلامی است که چگونگی تحقق تعامل اجتماعی و پایگاه‌های اصلی شکل‌گیری آن با توجه به مکان‌های معماری موجود، مورد پژوهش قرار می‌گیرد. با توجه به موضوعات مطرح شده، نویسنده‌گان در پی پاسخگویی به این سؤالات هستند که: مبانی فکری اندیشه اسلامی در خصوص تعامل اجتماعی چگونه می‌تواند در مکان‌ها متبلور گردد و نیز شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی شامل چه اصول و معیارهایی می‌باشد. به نظر می‌رسد نوع نگاه اندیشه اسلامی به تعامل اجتماعی تنها محدود به جامعه به صورت کلی نبوده بلکه پایگاه‌ها و دیگر عرصه‌ها را نیز با توجه به کیفیت تعاملی آن در بر می‌گیرد.

۳- تعامل اجتماعی از منظر اندیشمندان اسلامی

رهیافت‌های اسلام در خصوص روابط حسن‌هه مؤمنان با یکدیگر به سمت مفهومی سوق یافته که تأثیر این جهت‌گیری در ایجاد موضوعی تحت عنوان ایجاد روابط اجتماعی حسن‌هه بین افراد مسلمان تفسیر می‌گردد. موضوعی که نیاز به توسعه واحدهای اجتماعی پایه دارد و تقویت بینادهای اجتماعی از جزء به کل و از کل به جزء را خواهان است. «شما مسلمانان بسان بدن انسان می‌مانید، هنگامی که بخشی از آن رنج می‌برد، سایر نقاط در درد و رنج آن عضو سهیم‌اند» (البلخاری ۱۹۶۰، ۱۱۴). تأکیدات بسیاری از جانب قرآن حکیم در خصوص لازمه وجود امت واحده به میان آمده است که اتحاد برادران و خواهران دینی را لازمه آن می‌داند؛ از جمله «ان هذه امتكم امة واحدة وانا ربكم فاعبدون: همانا این امت، امت واحده است» (سوره انبیاء، ۹۲). حضرت علی (ع) چهار اصل در

جدول ۱: تعریف مفهوم تعامل اجتماعی و بازخورد آن با توجه به آراء اندیشمندان اسلامی

نظریه پرداز	منبع	مفهوم تعامل اجتماعی	نتیجه
علامه طباطبائی	طباطبائی (۱۳۷۴)	مبادله و داد و ستد بین فرد و جامعه	اجتماع مدنی
آیت‌الله مطهري	مطهري (۱۳۷۴)	وجود فرآیندها و روابط اجتماعی بین افراد	جامعه صالح
آیت‌الله جوادی آملی	جوادی آملی (۱۳۹۱)	برهمکش اصول و روابط دینی در نظام اسلامی	ثبت و توسعه جامعه اسلامی
آیت‌الله مصباح يزدي	مصطفی‌الی (۱۳۹۱)	وجود حتمی تأثیر و تأثیرپذیری تمامی افراد	متاثرپذیری تمامی شاکله جامعه از یکدیگر
جمع‌بندی	روابط اجتماعی مشخص شده در جامعه اسلامی مشتمل بر اصول و رابطه‌هایی درگیر که با برهمکنش‌هایی تأثیر گذارنده و تأثیرپذیرنده همراه هستند، افراد جامعه را به داشتن روابط و تعامل با یکدیگر سوق می‌دهند		

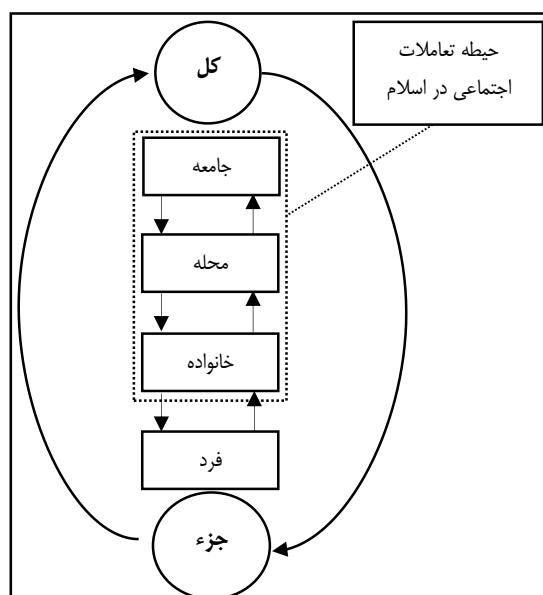

نمودار ۱: مقیاس‌ها و ابعاد تعاملات اجتماعی از دیدگاه اندیشه اسلامی برای جامعه اسلامی

۴- ویژگی‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی

مکان انسان‌ساز باید در راستای بهبود توانایی‌ها، روابط و تعامل اجتماعی افراد در اجتماع جهت یابد که به عنوان نشانی برای اجتماع مدنی مسلمانان، یک دستاوردهای همگانی و اجتماعی است. «در سنت اجتماعات اسلامی، ارزش‌های مشترک، اجماع دینی و همبستگی اجتماعی در میان اعضاء خانواده و جامعه، توانایی کافی برای هماهنگ نمودن تصمیمات فردی به طریق طبیعی و انعطاف‌پذیر را داشته و بر همان منوال قادر به استخراج یک کلیت اصلی در زمینه‌ی آعمال ساخت‌وساز در سطح فردی و اجتماعی بود» (بیانکا ۱۹۸۱، ۳۹). منازل مسکونی در شهرسازی سنتی سرزمین‌های اسلامی دارای معماری خاصی می‌باشند که با توجه به نوع قرارگیری و شیوه معماری بالرزشی که دارند افراد حامل خود را با توجه به نوع شهرسازی احاطه کننده آن درگیر کلیت محله و شهر می‌نمودند (بمانیان، اخوت و الماسی ۱۳۸۹). آنچه اندیشمندان اسلامی در خصوص ویژگی‌های تأثیرگذار بر تعامل ارائه داده‌اند مؤلفه‌هایی اصولی و ارزشی هستند که در نگاه آیت‌الله مصباح بزدی و دیگر اندیشمندان اسلامی و شهید مطهری از طریق امور رفتاری نمود می‌یابند (جدول ۲ و ۳). بر اساس این مبانی سازمان‌یافته و منابع ذکر شده در جداول، در کلیت شامل سه مرحله اصلی می‌باشند که در ابتدای امر ارزش‌ها به صورتی عینی-ذهنی در رسیدن به زندگی صالح، اهداف و طریقه‌هایی را معرفی می‌نماید؛ سپس افراد در مرحله بعد با درک و شناسایی اصول اساسی به گونه‌ی ذهنی، به ایراد آن در وجوده زندگی در گونه رفتاری و عینیت اقدام کرده و از موهاب آن بهره‌وری می‌نمایند.

و شهرسازی حوزه خود معرفی می‌نمایند (بمانیان، اخوت و الماسی ۱۳۸۹). خانه اولین گروه کوچک اجتماعی جامعه اسلامی است که دارای تفاوت‌هایی با اندیشه‌های غربی است. خانواده در غرب به دو دسته خانواده هسته‌ای و فردی تقسیم می‌گردد اما خانواده‌ی اسلامی یک جمع کوچک از جامعه بزرگ اسلامی محسوب می‌شود که به عنوان اولین پایگاه اجتماع یاد گردیده است (روح‌افزا ۱۳۹۲)؛ سپس حوزه این جمع اجتماعی کوچک گسترش یافته و به خانواده‌ی گسترده، محله، خویشان، مرکز محله، مسجد جامع، بازار و در کل، جامعه بزرگ اسلامی که شاکله اجتماع مدنی مسلمانان را تشکیل می‌دهد، ختم می‌گردد (نمودار ۲).

نمودار ۲: مراتب روابط و تعاملات اجتماعی از دیدگاه اسلام و رسیدن به اجتماع مدنی اسلامی

جدول ۲: نمایش ویژگی‌های اساسی در تعاملات اجتماعی براساس تفاسیر قرآن کریم

منبع	تفسیر	منبع تفسیر	توضیحات
قرآن کریم، سوره حجرات: ۱۳	شما را از مردی و زنی آفریدیم و ملت‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا به این وسیله یکدیگر را باز شناسید.	طباطبائی ۱۳۷۴	تأکید اصول قرآنی بر لزوم شناخت و در اجتماع بودن مؤمنان
قرآن کریم، سوره جاثیه: ۲۸	هر امت و جامعه‌ای به سوی کتاب و نوشه خویش جهت رسیدگی خوانده می‌شود	طباطبائی ۱۳۷۴	تأکید اصول قرآنی دینی بر پایداری اجتماعی جامعه مؤمنین به امر زندگی صالح اجتماعی
قرآن کریم، سوره عنکبوت: ۴۳	تمیز حق از باطل و شناخت راه درست از راه های انحرافی در زندگی انسان‌ها، موجب سعادت آن‌ها خواهد گشت.	طباطبائی ۱۳۷۴	تأکید قرآن بر تشخیص ارزش‌ها و منکرها در دوره حیات
قرآن کریم، سوره الرعد: ۱۱	اما خداوند سرنوشت هیچ قوم و ملتی را تغییر نمی‌دهد مگر که آنها خود آن را تغییر دهند	مکارم شیرازی ۱۳۹۰	ارزش‌ها و بایدهای جامعه اسلامی در گرو افراد آن جامعه جهت شناخت و عمل به آنها
قرآن کریم، سوره المؤمنون: ۵۰	همه شما امت واحدی هستید و من پروردگار شمایم از مخالفت فرمان من پر هیزید	مکارم شیرازی ۱۳۹۰	منقوش شدن به فرامین الهی جامعه مدنی مسلمانان

جدول ۳: نمایش ویژگی‌های اساسی در تعاملات اجتماعی براساس آراء و نظر اندیشمندان اسلامی

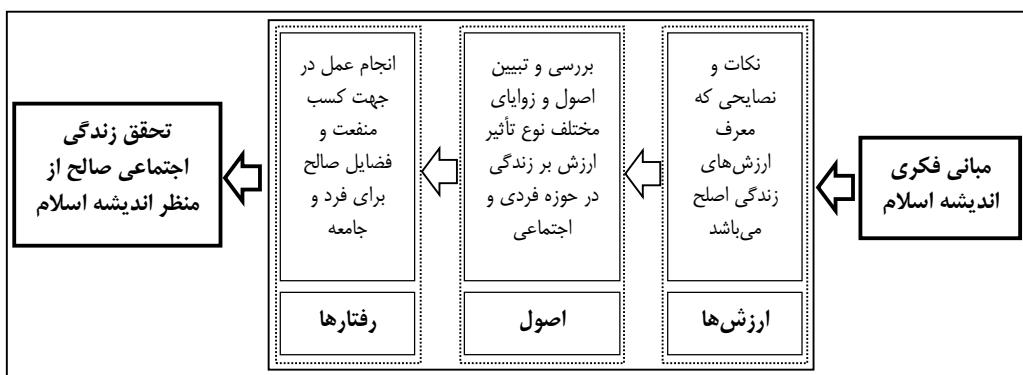
منبع	یافته متنج گردیده	توضیحات	نتیجه
جوادی‌آملی، ۱۳۹۱، ۵۳۸-۵۳۶	در برداشت جامعه از مسائل اجتماعی پایبندی بر مسائلی که بر پایه اصول دینی و عمل به آن باشد صلاح امتح را به همراه خواهد داشت	در جریان زندگی اجتماعی، جامعه‌ای دارای اصول اجتماعی مطلوب می‌گردد که تکیه بر عمل به اصول دین داشته باشد	تأکید بر اصول و ارزش‌ها در تقویت و تحکیم روابط اجتماعی جامعه اسلامی
مطهری، ۱۳۵۷، ۱۰۲	جامعه در عین اینکه از نوعی وحدت برخوردار است، در درون خود به گروهها و طبقات و اصناف مختلف و احياناً متضاد منقسم می‌گردد که با این وجود به واسطه مشترک اتحاد می‌یابند. ارزش‌های قدسی به یکدیگر پیوند می‌خورند.	در جامعه همیشه حضور رنگ‌ها و طبقات گوناگون دیده می‌شود حال این گونه‌گونی به واسطه وجود ارزش‌هایی مشترک اتحاد می‌یابند.	تأکید بر شناخت و اتخاذ ارزش‌ها در متحدد شدن افراد جامعه اسلامی
مصطفی‌بزدی، ۱۳۹۱، ۴۳۶-۴۳۱	جامعه اسلامی از نقطه نظر اجتماعی، آرمانی خواهد گشت زمانی که روابط و ضوابط آن مقلد اصول کلی و جزئی باشد و به آن لباس عملکرد پوشانده و در جامعه جاری سازند	ملبس کردن امور جمع مؤمنان به اصول دینی-اجتماعی و سپس تجهیز آن به عالم عمل، بالهای آرمانی جامعه مطلوب اسلامی	تأکید بر اصول و رفتار در جامعه آرمانی اسلامی- اجتماعی
شریعتی، ۱۳۸۲، ۶۵	دین در جامعه نیامده است که تفرقه بیافکند بلکه آمده است صلحی را به راه اندازد که جامعه از میوه آن بهره بگیرد، رفتار باید از روش‌ها و اصول معروفی شده اسلام شکل بگیرد که مصلح بودن را نمایش دهد	رسیدن به جامعه‌ای که بتوان لفظ مصلح بودن یا مطلوب بودن را از نظر اجتماعی به آن پختشید در گرو عمل رفتاری به دستورات است	تأکید بر اصول و رفتار در جهت مصلح شدن جامعه اسلامی
مطهری، ۱۳۷۴، ۳۳۳-۳۳۱	جامعه اسلامی در طول تاریخ خود زمانی گامی در اصلاح جامعه برداشته است که در کلیت معنایی ارزش و قدر عمل را فهمیده و سپس عمل به تحقق آن نموده است	پس از مطرح شدن امری در جهت اصلاح و یا تقویت بنیان‌های اجتماعی جامعه ارزش‌ها شناسایی و ارزیابی شده و سپس نسبت به عمل رفتاری اقدام شود	تأکید بر ارزش‌ها و رفتارها در روند زندگی اجتماعی

(اصول) و در گام آخر به انجام عمل در صورت منفعت و کسب فضایل صالحی که به همراه دارد (رفتارها)، تصمیم‌گیری و ایراد می‌گردد (مطهری ۱۳۷۲) (نمودار ۳). این مراحل دارای سیری صعودی در جهت کسب فضایل اجتماعی است که دقت نظر اندیشه اسلامی در خصوص کمال اجتماع مسلمانان را نمایان می‌سازد.

اصول اسلامی که غایت آن انعکاس اجتماع مدنی مسلمانان در مکان انسان‌ساز است، با تأکید بر سه مسئله‌ی عده ارائه می‌گردد: ۱- ارزش‌گذاری و منطقه‌بندی (انسجام گروه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی با عرضه، معرفی و درک مفاهیم ارزشی مرتبط با عوامل اجتماعی); ۲- اصول شناسی (رعایت مسائل و موازین شرعی- دینی که در حوزه اصول دینی، اجتماعی و هنجرشناسی قرار دارند); ۳- بهره‌وری رفتاری و استفاده از مکان‌های جامعه (فضاهای تجاری در دسترس افراد، نوع بافت و شکل مکان، مکان‌های مذهبی، مکان‌های آموزشی، مکان‌های صنعتی، مکان‌های مسکونی و دیگر حوزه‌های دارای موارد عملی-رفتاری اجتماعی) (مرتضی ۱۳۸۹). سازمان دادن به کاربری اراضی از نظر اندیشه اسلامی الگویی ترکیبی- فضایی است که بر اتحاد و یکپارچگی جامعه با توجه به ابعاد آن تأکید می‌ورزد (جمات ۱۳۶۹). این الگو روابط اجتماعی میان مردم را تقویت و کاربری اراضی را منسجم می‌سازد. شبیه‌سازی بازار به عنوان نیاز به مرکزی که باعث افزایش مقدار رفت و آمد به آن مکان می‌شود، از این دست مکان‌های تعامل پذیر است (سلطان‌زاده ۱۳۸۳). به طور عمدۀ می‌توان دریافت نمود خانه به عنوان محفلي که خانواده را در بردارد، بالهمیت‌ترین شاخصه در این موضوع شناسایی می‌گردد. محفلي که از نظر اندیشه اسلامی آغازگر تعاملات اجتماعی مطلوب و صالح برای جامعه اسلامی است.

اصول، رفتارها و نوع ارزش‌هایی که در جامعه در جهت اصلاح امور اجتماعی معرفی گردیده‌اند با توجه به جدول (۳) نمایانگر التزام زندگی افراد جامعه به آنها هستند. این رهاردها جز برای اصلاح و مطلوب ساختن رایحه‌ی زندگی اجتماعی مؤمنان در شهر آنها نمی‌باشد. این التزام‌ها نه به اجبار بلکه با نشان دادن اهداف و ثمره پیروی و عدم پیروی از آنها نیاز جامعه به خود را نمایان می‌سازند. ملتی که خواهان مطلوبیت امور اجتماعی و سرزینی مملو از باور توحیدی جمعی است می‌تواند با چنگ زدن بر ریسمان اصول و ارزش‌های معرفی شده در عملی رفتاری و نه ظاهری خود را به آن درجه برساند.

با توجه به اهمیت اندیشه اسلامی درباره بنها و مکان‌های جمعی در شهر اسلامی، باید منافعی صالح از آن بنها برای افراد جامعه فراهم گردد. اعتلای داشت و فرهنگ، حفظ و ترویج شعائر دینی، گسترش بهداشت، ارائه خدمات به مردم، اداره جامعه و حفظ اهداف نظام اسلامی (مکارم شیرازی ۱۳۹۰)، اهداف مکان‌های اجتماعی شهر اسلامی‌اند که به عنوان یک مفهوم ارزشی افراد را به انجام این امور دعوت نموده؛ سپس سبب اجبار در شناسایی اصولی می‌شوند که منجر به تفکر و تعمق نسبت به آن اهداف می‌گردند و در نهایت رؤیت رفتاری که نسبت به این موضوعات شکل می‌گیرند، تحقق می‌پذیرد. تحقق این موارد در جامعه اسلامی با توجه به ابعاد خاص خود امکان‌پذیر است. این ابعاد در مراحلی با عنوان‌هایی چون نصایح و ارزش‌های دینی به جامعه اسلامی معرفی گردیده (ارزش‌ها) و در خصوص انجام این امور در رسیدن به زندگی اصلاح تأکید ورزیده است. در وادی دیگر این موضوعات توسط قوانین، رهیافت‌ها، هنجره‌های و اصول دینی- اخلاقی و اجتماعی به افراد از جنبه‌های گوناگون وارد شده و زوایای تبعات آن مشخص گردیده

نمودار ۳: نوع تأثیر مراحل ارزش‌ها، اصول و رفتارها بر نحوه درک، معنایابی و عمل بر انجام امور فردی و اجتماعی

الف- ارزش‌ها

مؤلفه‌های ارزشی از منظر اندیشه اسلامی در خصوص فضاهایی با قابلیت اجتماع پذیری مؤمنین بدین گونه بیان گردیده است: الف- عدالت: از مهمترین بیانات اندیشه اسلامی در خصوص فضاهای عمومی «ایجاد عدالت اجتماعی در بین اجتماع مؤمنین است» (کلینی ۱۳۸۷، ۴/۴۳۴). این موضوع سبب روی آوردن تمامی اشاره‌های مختلف جامعه به حضور در فضای عمومی- جمعی گشته و اجتماع مؤمنین را تقویت می‌نماید؛ ب- همیت: شرط اساسی ایجاد وحدت در جامعه مسلمین در ابتدا شناخت پایگاه هوتی- اجتماعی و منزلت‌های تاریخی- ارزشی آن‌ها است. امام حسن مجتبی (ع) می‌فرمایند: «هر فرد و قومی را باید در جایگاه خودش قرارداد و سنجید» (مشکینی ۱۳۶۶، ۱۶۰)؛ ج- ارزش‌شناسی رزق حلال: امتزاج موضوعات اقتصادی با زندگی جمعی امری غیرقابل انکار بوده و این موضوع دلیل بر بودن در اجتماع می‌باشد. امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرمایند: «رحمت باد بر جامعه‌ای که بر کسب رزق حلال همت می‌گمارد» (مجلسی ۱۳۷۶)؛ د- ارزش روان آسوده: ایجاد محملی آسوده از لحاظ روانی احساسی برای جامعه مسلمین از واجبات ایجاد محافل اجتماع مؤمنین بیان گردیده است (علیخانی ۱۳۹۲). در این موضوعات برای آرامش منزلت‌های مؤمنین و فضاهای جمعی آن‌ها از کشاندن عنصر حیات‌بخش آب به وادی حضوری افراد سخن به میان آمده است. «هم‌نوایی و تطبیق ادعای قرآن کریم درباره آب، موجودیت آسمانی و خیال‌بخش آن و سیر افراد از عالم موجود به عالم معنا، اجتماع مؤمنان را فرآگیر می‌سازد» (طباطبائی ۱۳۷۴)؛ ه- ارزش عالم‌اندوزی: انصمام فضای زندگی مؤمنین به علوم روز از جمله موجبات توجه به بحث‌های اندیشه اسلامی در وادی توجه به علوم است (فاضلی، ۱۳۸۷). «تلغیق هرگونه مسئله زندگی روزمره با جدیدترین فناوری‌های روز باعث جلب نگاه انسان‌ها به عنوان موجودات کمال اندیش در ذات می‌گردد» (نصر ۱۳۹۱، ۵۳)؛ و- احترام به طبیعت: اسلام همواره به طبیعت به مثابه ظرف حیات و تکامل انسان اهمیت داده است. «اهتمام افراد جامعه اسلامی بیش از همت گماردن به اعمال دیگر باید به آباد کردن و حفظ طبیعت زمین باشد که این موضوع با تمامی وجوده سیر زندگی افراد مرتبط است» (سید رضی ۱۳۷۸)؛ ی- رعایت و ارزش قدر: توجه به علوم

مکان معماري دست‌ساز معمار مسلمان به طور عمده به دستیابی اصول و ارزش‌های اسلامی در تعامل اجتماعی و روابط قوی افراد جامعه کمک می‌کند. بافت فشرده شهری مناطق مسکونی که تنها به منظور فشرده‌سازی فضایی نیست، نه تنها در تأمین این اصول و ارزش‌ها بلکه در اجرای دقیق آنها نیز موفق است (مرتضی ۱۳۸۹). در جامعه اسلامی مکان‌های تعامل اجتماعی از لحاظ اصول محرومیت به‌طور کامل پاسخگوی نیاز کاربران خود بوده‌اند. ظاهر کلی مکان‌های تخصیص یافته برای اجتماع ساده و زیبا برای تمامی طبقات اجتماع را در برمی‌گیرند (اسفندیاری ۱۳۷۵). شریعت خرج کردن بیش از حد و تزیین ظاهر مکان‌ها را ممنوع می‌کند و تزئین را در حد متعادل، به‌گونه‌ای که به احسانات مسلمانان فقیر لطمہ‌ای وارد نکرده و ارزشی را نکاهد، مجاز می‌داند (هیل و اولگ ۱۳۷۵). به عبارت دیگر نمای ظاهري یک مکان معماري تصوری واضح از ارزش آن را نشان می‌دهد و نباید منجر به هنجارشکنی و ارزش‌زدایی شود. درمجموع تمامی این راهبردها در سه منزل ارزش‌شناسی، اصول و رفتار مبنا بودن با توجه به نمودار ۳ و جدول ۳ در بحث روابط اجتماعی مکان معماري از لحاظ اندیشه اسلامی قابل طبقه‌بندی است.

۵- مکان تعامل اجتماعی در اندیشه اسلامی

مبانی فکری معماري مکان تعامل اجتماعی شامل مبانی شکل‌گیری مکان، ارزش‌های مکمل زندگی افراد شهر اسلامی و در نهایت مبانی فکری خاص رفتاری- عملکردی است که محکی برای سنتی‌سازی میزان موفقیت در خصوص جمع محوری اندیشه اسلامی می‌باشد (نقی‌زاده ۱۳۸۷). مفهوم‌ها و ارزش‌های بنیادینی که در رابطه با نوع مکان اندیشیده می‌شود شامل رایحه مذهب و اصول دینی، هنجاری و اجتماعی است که در خصوص مکان پنداشته می‌شود و در آخر رفتار و عملکردی که از مکان برداشت می‌گردد را خاصیت معماري اسلامی مکان‌های جمعی- شهری در شهر اسلامی معرفی می‌نمایند؛ با توجه به اهمیتی که اندیشه اسلامی در برخورد با این مبانی فکری از خود نشان می‌دهد، جهت جزئی شدن و به دست آوردن ریز و بیشگی‌های کارکردی منتج شده از این موضوعات باید به تحلیل و بررسی موشکافانه جزئیات این بعد پرداخت.

جدول ۴: ویژگی‌های ارزشی در خصوص ایجاد مکان تعامل اجتماعی براساس اندیشه اسلامی.

ردیف	دید اسلام	نصایح و نوع منع	بازخورد ارزشی	نحوه پاسخگویی فضایی به ارزش	رهاوید ارزشی	تأثیر در مخاطب در مکان	نوع اثر در ایجاد یا تقویت تعامل اجتماعی
۱	شناساندن ارزش عدل و مساوات و عدم وجود طبقات اجتماعی	عدالت اجتماعی	یکسان سازی و مشابه سازی مؤلفه های اقتصادی در طراحی مکان	تنوع ارائه خدمات در هر کاربری - طراحی ساده و زیبا برای حضور تعامی طبقات اجتماعی	طراحی فضاهای با احتساب وضع مبانگین اجتماعی: افراد با هر طبقه اجتماعی قادر به حضور در مکان هستند.	معماری با ارزش	تمامی اقشار جامعه حق حضور در استفاده از فضا را داشته و میزان روابط ناشی از تعداد جمعیت زیاد ارتقاء می یابد
۲	ارزش شناسی تاریخ و گذشته سرزمین با درس آموزی از آن	هویت اجتماعی	برداشت و استفاده صحیح از تاریخ، فرهنگ و هویت ملی و تقویت ارزش های آن	ارزش شناسی معنای خاصی منطقه و الهام گیری مناسب از تاریخ با ارزش معماری منطقه	احراز اصول معماری قالب منطقه در حد مطلوب: احساس از حضور در فضا و احساس راحتی برای بیشتر سپری کردن زمان خود در این مکان با ارزش	میانگین اجتماعی: افراد با هر طبقه اجتماعی قادر به حضور در مکان هستند.	تمامی اقشار جامعه حق حضور در استفاده از فضا و احساس راحتی برای افراد
۳	شناسانی ارزش کسب و کار و درآمد حلال	رزق حلال	ارزش گذاری و انجام فعالیت های اقتصادی - توسعه ای سالم	ارزش گذاری معنای خاصی فضاهای خاص با عملکرد اقتصادی - توسعه مندی	تخصیص و شناسایی فضاهای خاص با اقتصادی -	جای دهنی فضاهای معماری اقتصادی و توسعه محورانه بالارزش اقتصادی - توسعه ای: تنوع در ارائه خدمات خاص منطقه ای و ایجاد جذابیت و کنچکاوی برای حضور در زمان های گوناگون.	ایجاد میل به ارزش دار بودن حضور در مکان معماری جهت ایجاد اتفاقات خاص
۴	قرارگیری آرامش قلی در روح و جان مؤمنین	روان آسوده	اجداد عوامل و ارزش های آرامش روانی و خیالی از حضور در مکان معماری	استفاده از عناصر با ارزش آرامش بخش در فضاهای همچون فضای سبز و حضور آب	محاسبات حضور عناصر با معماری خاص آرامش بخش در خارج با منظر سازی مناسب: احساس آرامش از حضور و حلول گرینی	تبديل شدن مکان معماری برای حضور افراد به عنوان فضایی فرح بخش و مقصده قرار دادن مکان برای گذر زمان	ایجاد افراد ایجاد کنچکاوی برای حضور در فضا
۵	ارزش علم اندوزی و استفاده از موهاب با ارزش آن	غایت علم	استفاده به جا و مناسب از ارزش ها و موهاب فناوری های روز در مکان	بهره گیری از علوم سازه ای و مصالحی روز برای پایانی پیشتر مکانی و جلوگیری از اسراف اقتصادی	بهره گیره از علوم فناوری روز همچون گشودگی های عظیم و فضاهای وسیع و ایجاد فرم های خاص و به روز بودن مکان معماری از لحظه علمی	جلب نظر کردن در اذهان تمامی افراد اجتماع و ایجاد کنچکاوی برای حضور در فضا	جلب نظر کردن در اذهان تمامی افراد اجتماع و ایجاد کنچکاوی برای حضور در فضا
۶	ملموس کردن ارزش اجزاء زندگی مؤمنان به طبیعت	حضور طبیعت	پیوند و شناسایی ارزش طبیعت منطقه و حضور عوامل طبیعی در مکان	حفظ فضای سبز محل و طراحی منظر مناسب	احتساب حضور فضای سبز در مکان معماری: احساس حس زیباتی و آرامش نشأت یافته از حضور حداقلی طبیعت در مکان معماری	جذابیت فضایی و پیوند اشتراکات طبیعت با افراد و ترغیب به حضور و گذران بیشتر زمان در مکان معماری	جذابیت فضایی و پیوند اشتراکات طبیعت با افراد و ترغیب به حضور و گذران بیشتر زمان در مکان معماری
۷	توجه و شناسانی ارزش قواین و علوم و اصول هندسه	تحقیق هندسه	احتساب ارزش اصول هندسه و تنشیات در مکان معماری	طراحی مناسب فضایی با محاسبات هندسی در طراحی تمامی عناصر مکان	ایراد تنشیات در تمامی جداره ها، فرم ها و دیگر عناصر مکان معماری: تجربه حس ادراکی دلیل بیر در برخورد با تمامی عناصر مکان	آرامش بصری - روانی نشأت یافته از هندسه مناسب فضایی و افزایش میزان حضور	آرامش بصری - روانی نشأت یافته از هندسه مناسب فضایی و افزایش میزان حضور

مربوطه به حال و آینده جامعه است (تسخیری ۱۳۸۴). تمیز نوسازی در اندیشه اسلامی از یکسو و عنصر انعطاف‌پذیری در اسلام از سوی دیگر، درآمدی بر شناخت حقایق نوسازی و در عین حال کشف نمودهای انعطاف‌پذیری آن است (تمیزی آمدی ۱۳۸۳)؛ ۵- سرزنشگی محیطی: سنت ائمه اطهار و نقل فرمایشات آن‌ها در تشویق روحیه، پویایی و توجه به زندگی در سطح فردی و اجتماعی است که باعث اثرات مثبت در اجتماع اسلامی در تمام زمینه‌ها گردیده است. مسلمانان در همه موقعیت‌ها امر به تحرک و پویایی خود و جامعه و نمود این منظورات در محیط زندگی شان گشته‌اند (مطهری ۱۳۷۴). چنین طرز تفکری سکون و رخوت و عدم تحرک در جامعه را به تحرک، نشاط و فعالیت تبدیل می‌نماید؛ و- دعوت‌کنندگی: دعوت‌کنندگی از نشانه‌های عالی و ارزنده اخلاقی در جامعه مسلمین در هر امری است. «درهای محفل اجتماع مؤمنان همیشه باید پذیرای میهمانان خود باشد»(قلمی ۱۳۶۳، ۷۶/۲، ۷۷). اجتماع مسلمین در هر وضعیتی، به دنبال جلب نظر دیگر افراد به طرز مهربانانه و عطف‌وارانه است (جدول ۵).

ج- رفتار
معماری اسلامی که منشعب از اندیشه‌های اسلامی است، علاوه بر بازخوردهای زیباشناسته دارای هدف پاسخ‌گوئی به نوع نیاز در هر زمان و مکان می‌باشد. بحث عملکردگرایی رفتاری مکان معماري با توجه به احکام اسلام در خصوص جلوگیری از اسراف و برآورده ساختن امور، حد ارضاء نیاز را نمایان می‌سازد (هاشم‌پور و کی‌ثزاد ۱۳۹۱). قابل استفاده بودن هر موضوعی که برای جامعه اسلامی دارای رهاردهای کمال و رشد صالح است، از منظر اسلام پستنده و اموری که عملکردی به همراه نداشته باشد مقبول واقع نمی‌گردد. این موضوع در خصوص اهدافی که به سوی جامعه اسلامی مطلوب است کاملاً پررنگ‌تر بوده، به گونه‌ای که در مواجه با مکانی که محفل جمع مؤمنان است، رفتاری به وقوع می‌پیوندد که هدف مکان را به سوی کمال سوق می‌دهد (مطهری ۱۳۷۲). ویژگی‌های رفتاری مکان معماري از لحاظ تعامل اجتماعی از منظر اندیشه‌های اسلام، شامل این موارد می‌باشد: الف- خانواده: مهم‌ترین پایگاه اسلام محسوب شده و در تمام مواردی که حضور خانواده در آن دیده

ریاضیات هندسه و به کارگیری آن حتی در جزئی‌ترین امور مؤمنین امری است که با اثبات فلسفه و منطق اسلامی درگیر است. هندسه بحث آشکال و ابعاد است، مکان مشتمل بر آشکال و ابعاد می‌باشد پس مکان قرارگیری افراد مُشتمل بر هندسه باید باشد (مصباح ۱۳۶۶). موضوع هندسه و مباحث مطرح شده در آن ارتباط وسیعی با عنصر مکان دارد، مکانی که اصولش زندگی و ارتباط داشتن بین مؤمنین است (جدول ۴).

ب- اصول

«می‌توان عنوان نمود معماری مکان‌های جمعی شهر اسلامی دربردارنده آرمان‌های اسلامی و دستورات الهی سوق‌دهنده به زندگی اجتماعی مطلوب است»(ایدروس ۱۹۸۵، ۶۴).^{۱۲} ویژگی‌هایی که با توجه به وادی اصول در خصوص مکان صالح جهت حضور افراد و تشکیل محفل اجتماع مؤمنین بیان گردیده است، شامل این موارد می‌باشد: الف- نیازسنجی: وجود نیاز و برآورده نشدن آن در افراد باعث کم‌زنگ شدن دیگر وجوه انسانی از جمله توجه به اتفاقات محیطی می‌گردد. مؤمن باید در فکر رفع نیازهای برادران دینی خود باشد و با این اسباب جامعه را به تعادل و تعامل برساند (کلینی ۱۳۸۷، ۱۵۰/۲). شناسایی و برطرف نمودن نیازهای افراد باعث ایجاد خاطری آسوده بر جو جامعه گشته و آرامش به حضور در اجتماع را سبب می‌گردد؛ ب- حس/ امنیت: اولین موضوعی که در فضای اسلامی نقش ایفا می‌نماید، امنیت و ایمنی آن در بُعد فردی و اجتماعی است. «مؤمن به معنای کسی است که به تو امنیت می‌دهد و تو را در امن خود حفظ می‌کند»(طباطبائی ۱۳۷۴، ۱۹/۲۲۲). فضای اجتماعی از دیدگاه اسلام می‌بایست دارای بالاترین مرتبه امنیت باشد که به واسطه آن افراد شهر- حتی غیرمسلمانان در آن حضور پُرترکام داشته باشند؛ ج- ارتباط‌سازی: فراهم نمودن مواهیی که به واسطه آن بتوان میزان سطح ارتباطات را بالا برد و در هر مکانی از جمله سطح مکان‌های عمومی شهر اسلامی باعث تمایل به حضور و بالا بردن برخوردهای انسانی گردد. حصول مواهی ارتباطی فراوان برای اتصال مؤمنان به انجاء گنگون باعث آگاهی از حال دیگر برادران دینی و ایجاد بسترهاي ارتباط فعالانه خواهد گردید (شرف‌الدین خراسانی ۱۳۷۸)؛ د- انعطاف‌پذیری: از مهم‌ترین جنبه‌هایی که در اصول اسلام یافت می‌شود مسئله انعطاف‌پذیری آن در تمامی علوم و موارد

جدول ۵: ویژگی‌های اصولی در خصوص ایجاد مکان تعامل اجتماعی براساس اندیشه اسلامی

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید	بازخورد اصولی	نحوه پاسخگویی فضایلی به اصول اسلام	راهوردها	تأثیر در مخاطب در مکان معماری اصولگرا و تقویت تعاملات اجتماعی	اثر اصولی منتج شده در ایجاد
۱	کلینی ۱۳۸۷، ۱۵۵	آگاهی از نوع نیاز جامعه و تلاش در رفع حاجت	نیازمنجی	نیازهای جامعه (نیازهای اولیه و دیگر نیازها) بر طرف گردد	تحصیص کاربری‌های ارائه خدمات	احتساب مراتب تنوع کاربری‌های مکانی - سرمیس دهنده: آرامش برآورده شدن نیاز حضور در مکان با صرف زمان بیشتر	ایجاد برخوردهای چهره به چهره حول مراحل رفع نیاز-
۲	طباطبائی ۲۲۲، ۱۳۷۴	ایجاد حریم امن الهی در جای جای خاک مسلمین و حفاظت از مال و جان و ناموس جامعه	حس امنیت	امنیت کلی سجزیبی ساختمانی فضایی	شقایقی و خوانایی فضایی	تحصیص کاربری‌های امنیتی و فضایلی های شفاف و بدون پرت گوشگی: ایجاد حس در امنیت بودن در فضای حضوری	اعتماد به مکان و حضور به مرائب و زمان بیشتر
۳	شرف الدین ۱۳۷۸	تفویت عوامل ارتباط و پیوند بین مؤمنان و تعویت روابط برادری-دینی	ارتباط سازی	ایجاد ارتباط کامل بین کاربری‌ها و فضاهای گوناگون	مسیرهای حرکتی مطلوب	مرتبه سازی کاربری‌ها و فضاهای مکان معماری با تمهدات اتصال بیشتر استانداردها و تمهدات حرکتی: سهولت در حرکت بین فضاهای مکان معماري و جالب بودن تحرک بین فضایی	تفویت حرکت‌های داخل حوزه ای و افزایش روابط و اتفاقات چهره به چهره
۴	تسخیری ۱۳۸۴	آنده اندیشی و آمادگی در برخورد با مسائل پیش رو	انعطاف پذیری	در نظر گیری فضاهای چند عملکردی	فضاهای چند عملکردی	قرار دادن فضاهای سطح وسیع پاسخ‌گو جهت عملکردهای گوناگون: تنوع بصری- حسی در تعداد دفاتر حضور	حضور افراد با دلایل خاص عملکرد فعلی فضا و جلب نظر برای حضور مستمر در فضا
۵	تمییز آمدی ۱۳۸۳	طرکین نمودن فضای زندگی مؤمنان به عرصه های سرزنندگی، فعالیت و تحرک	سرزنندگی محیطی	فضاهای سرزنده و عمل به فعالیت‌های گوناگون	فرم دهی و جامگذاری متوجه کاربری ها	ایجاد فرم‌های متنوع اما در کل متعدد با کاربری‌های متنوع از لحاظ فعالیتی: شادابی و نشاط حسی از بودن و حضور در فضا	سرزنندگی و ایجاد انگیزش برای حضور بیشتر در فضا و افزایش برخوردهای اجتماعی
۶	مطهری ۱۳۷۴	تعیین قدر و اندازه در تمامی عرصه‌های زندگی-فعالیتی مؤمنان	محاسبات ستنجی	تخمین کلی مقادیر و مساحت‌های لازمه برای حضور کلی افراد	واسع و گستره سازی فضاهای مکان معماری	در نظر گیری فضاهای با مساحت بالا برای پاسخگویی به حضور حداقلی: احساس راحی و گشادگی فضا. مقبولیت فضا توسط افراد	پذیرا بودن هرچه بیشتر افراد و متعاقب آن بالاتر رفتن اتفاقات اجتماعی
۷	قمی ۱۳۶۳، ۷۷-۷۶	فراخ بودن آغوش حمل مؤمنان جهت پذیرایی از افراد جامعه	دعوت‌کنندگی	ایجاد فضاهای دعوت کننده و مرتبط با دیگر فضاهای حوزه	گشودگی‌های دعوت کننده مکان معماري	پرداختن به ورودی‌ها و مرز قرار ندادن قسمت ورودی با بیرون فضای: به دام افتادگی باتوجه به مراتب فضایی داخل شدن و اشتیاق به حضور و رفع کنجکاوی	پذیرا شدن برای افراد بیشتر بدون قصد قبلی به دلیل دعوت کنندگی خاص و ایجاد اتفاقات اجتماعی

و زیبایی در عین سادگی را نصیحت نموده و از مؤمنان می‌خواهد که خود و فضای زندگی فردی و اجتماعی خود را نیز به آن ملبس کنند (طباطبائی ۱۳۷۴). سادگی یک مکان اما با زیبایی‌های خاص خود می‌تواند سلیقه همگان را به خود جلب نموده و آراء همه را به بیشترین مقدار به خود مثبت نماید. «تجمل خواهی و اعیان منشی مایه انقراض جوامع است و هر اندازه بیشتر در تجمل خواهی و اعیان منشی فروروند، به مرز سقوط نیز نزدیکتر می‌شوند» (ابن خلدون ۱۳۷۵، ۲۳؛ ج- محرومیت: محافل اجتماعی مؤمنان باید نیازهای اجتماعی تمامی اعضاء خود را برآورده سازند

می‌شود، تلاش بر حفظ و فراهم کردن مراتب رفاه و آسایش شده است. «همراهی با خانواده در همه احوال از عوامل رشد، تعالی و تقریب به خدای سیحان است» (کلینی ۱۳۸۷، ۱۵۷ / ۲) و حفظ و تحکیم پیوند با خانواده پس از ایمان به خدا از بافضلیت‌ترین اعمال دینی به شمار می‌رود (بقره: ۶۸؛ نساء: ۳۶؛ انعام: ۱۵۱). اعتماد بر حضور خانواده در مکان باعث ایجاد اعتماد عمومی دیگر افراد و تجمع بیشتر در آن مکان می‌گردد. حفاظت و مراقبت از خانواده در ابتدا به خانواده منفعت و سپس جامعه را شامل می‌گردد (بروجردی ۱۳۶۶)؛ ب- تجميلات: اسلام امر به ساده‌زیستي

خود را جزء خصوصیات فردی- اجتماعی دانسته و بیشتر از همه ادیان آسمانی بر این امر تأکید می‌نماید. افراد جهان دیده و ناتوان نیز از افراد اجتماع مؤمنان هستند که احترام و فراهم کردن اسباب آسایش آنان بسیار از منظر اندیشه اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. بزرگترها در اجتماع مؤمنان همچون چراغی هستند که جمع آنان را هر روز نورانی تر می‌نمایند (مطهری ۱۳۷۸). فراهم آوردن عوامل و موارد حضور افراد جهان دیده و ناتوان علاوه بر رعایت اخلاق اجتماعی- دینی، باعث گرد هم آمدن جمعیت بیشتر و حضور صمیمی تر در اجتماع مؤمنین است؛ ی- قومیت‌ها: قرار گرفتن قومیت‌های مختلف در کنار هم و به وجود آمدن هم‌جواری‌های گوناگون ناشی از این برخورد، باعث ایجاد تحولات جدید و بیرون کشاندن جامعه از تکرار است (درویشی ۱۳۸۹). قومیت‌های گوناگون در کنار هم موهبت بسیار سازنده دیگری برای جامعه اسلامی دارد که آن ایجاد حس وحدت سازنده برای جامعه اسلامی است (مطربی ۱۳۸۵). مکان‌های جمعی مؤمنان باید سرشار از حضور فرهنگ‌ها و قومیت‌های گوناگون باشد تا محفلي برای رقابت اجتماعی برای ابراز ماهیت افراد و همچنین تقویت اتحاد اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی گردد (جدول ۶).

و شرایطی فراهم سازند که استفاده کنندگان اعم از مردان و زنان از آن فضای لذت ببرند. حضور بانوان در فضاهای جمعی باید به گونه‌ای باشد تا تمامی اسباب آسایش و امنیت سالم برای آنها فراهم گردد (صالحی ۱۳۸۷). مکان معماری که حضور بانوان در آن فراوان باشد، خانواده‌ها و دیگر بانوان را به استفاده از آن فرا می‌خواند؛ د- بهداشت: برخورد داری از بهداشت و سلامتی یکی از حقوق مسلم فردی و اجتماعی است که در دین اسلام به صورت تکلیف و جوبي، حرمتی، استحبانی و یا مکروهی گنجانده شده است. جامعه موقق جامعه‌ای است که جسم و روان مردم آن سالم باشند (خراسانی ۱۳۸۵). محیط اجتماعی پاکیزه از لحاظ امور بهداشتی، سلامت اجتماعی را به همراه داشته و افراد با حضور مستمر و به دفعات زیاد، در آن احساس آرامش کنند؛ ه- زیباسازی مشروع: تشخیص زیبایی و رفتن به دنبال زیبایی ریشه در روح دارد. «شاید علت بسیار مهم برای خلق زیبایی‌هایی که خداوند در طبیعت آفریده یا در درون انسان‌ها به ودیعه نهاده است این باشد که روح در این دنیا بدون دریافت زیبایی نمی‌تواند آرام گیرد و دوام یابد» (جعفری ۱۳۷۸، ۹۸). مکان زیبا خود جاذبی است جهت جمع نمودن مشتاقان به زیبایی مطلوب به دور خود؛ و- جهان دیدگان و ناتوانان: شریعت اسلام احترام به همنوع

جدول ۶: ویژگی‌های رفتاری در خصوص ایجاد مکان تعامل اجتماعی براساس اندیشه اسلامی.

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید	بازخورد	نحوه پاسخگویی	رهاید و رفتاری	تأثیر در مخاطب در مکان	ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی	اثر رفتاری منتج شده در ایجاد رفتاری
۱	کلینی ۱۳۸۷	خانواده برترین جایگاه مؤمنین و محمول آرامش	حضور خانواده	تدارکات فضایی برای حضور بدون مشکل روانی- احساسی خانواده ها	احتسابات تخصیص فضاهای خانوادگی در مکان معماري	فضای به مؤلفه فضای خانوادگی	در نظر اندیشه طراحی هر فضای خانوادگی	ایجاد مراتب حضور حداکثری خانواده ها و تقویت تعاملات اجتماعی بین خانوادگی و فرخانوادگی
۲	طباطبائی ۱۳۷۴	ملزم کردن زندگی به سادگی و پرهیز از دروغ و ظاهر فربیننده	دوری از تجملات	ساده آرایی فضایی با تزیینات معماري نما و جداره ای ساده و مناسب	تزيينات معماري مناسب	نمایپردازي ها و جداره سازی های ساده و با استفاده از مصالح هم خانواده و يكسان	ترغیب به حضور با توجه به سادگی و زیبایی برای تمامی افراد با سلایق گوناگون برآورده میشود	
۳	صالحی ۱۳۸۷	تکريم جایگاه گناه و شهوت رانی	رعایت محرومیت	حل مسئله حضور بانوان در تمامی فضاهای مکان معتمد حضوری با توجه به نوع کاربری و فضای معماري	احتساب فضاهای خصوصی بانوان و تأمین کننده امنیت حضوری بانوان	فضاسازی های خاص در هر مکان معماري و محاسبات حضور برای بانوان	حضور حداکثری بانوان و تحقق اتفاقات اجتماعی بیشتر در بین آنها	

ادامه جدول در صفحه

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید	بازخورد	نحوه پاسخگویی	رهاورد رفتاری	تأثیر در مخاطب در مکان	معماری رفتارگرا	ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی
۴	خراسانی ۱۳۸۵	آراستگی ظاهر و باطن مؤمنان و زندگی آنان به پاکی و پاکیزگی	بهداشت	حل مسائل طراحی فضایی برای رعایت استانداردهای بهداشتی مکان های جمعی عمومی	عدم طراحی پرت گوشگی طراحی تخت و بدون معل جمع شدن زباله	طراحی لبه جداره های تعریف شده با توجه به احتسابات تجمع زباله های با حضور جریان های هوابی-تمهیدات خاص رعایت حضور عناصر بهداشتی و دیگر استانداردهای بهداشتی	افزایش حضور در مکان معماری به همراه کودکان خود و دعوت از دیگران با توجه به پاکی مکان معماری	
۵	جعفری ۹۸، ۱۳۷۸	تقریب به زیبایی های مطلوب اما نه به بهای اسراف	زیباسازی مشروع	زیباسازی قواعد زیباسازی محیطی- فضایی به فرآخور	رعایت قواعد ساختمانی و حال منطقه و مراجعه کننده در حد مطلوبیت	زیباسازی جداره ها و فرم های خطوط و الگوها و فرم های زیبا از لحاظ بصری در برخورد با تمامی عناصر و فضاهای مکان معماری قاعده‌مند	جدایت فضایی مکان معماری زیبا برای حضور حداکثری افراد و برقراری تعاملات اجتماعی	
۶	مطهری ۱۳۷۸	احترام به بزرگان و تکریم حقوق آنان و کمک به ناتوانان و جویابی از حال آنان	توجه به اصول و استانداردهای حضور معلومین و افراد ناتوان در مکان معماري	رعایت حداکثری مناسبات طراحی برای افراد ناتوان و ناتوان در تمامی فضاهای مکان معماری	در نظرگیری های فضایی حرکتی خاص برای حضور افراد جهانی‌ده و ناتوان در تمامی فضاهای مکان معماری	ایجاد عناصر و مرتبط کننده ایجاد فضایی حرکتی خاص برای حضور افراد ناتوان و ناتوان در تمامی فضاهای مکان معماری	جمعیت خاص دارای ناتوانی حرکتی و دیگر مشکلات به همراه خانوادها و دیگر افراد مرتبط با آنان می‌توانند از حضور در مکان معماری بهره ببرند	
۷	درویشی ۱۳۸۹	توجه به قوم و فرهنگ های دیگر و تقویت اتحاد مسلمین	توجه به قومیت ها	مراتب حضور تمامی قومیت ها و فرهنگ های حاضر در منطقه مکان شده	قرارگیری فضاهای حضور افراد فرهنگی-قومی گوناگون	ایجاد فضاهای خاص و عام حضور افراد فرهنگی-قومی	جامعه آماری حاضر در فضا با حضور تمام فرهنگها و قومها بالا رفته و تعاملات قوی بین فرهنگی-قومی محقق می‌شود	

نتیجه‌گیری

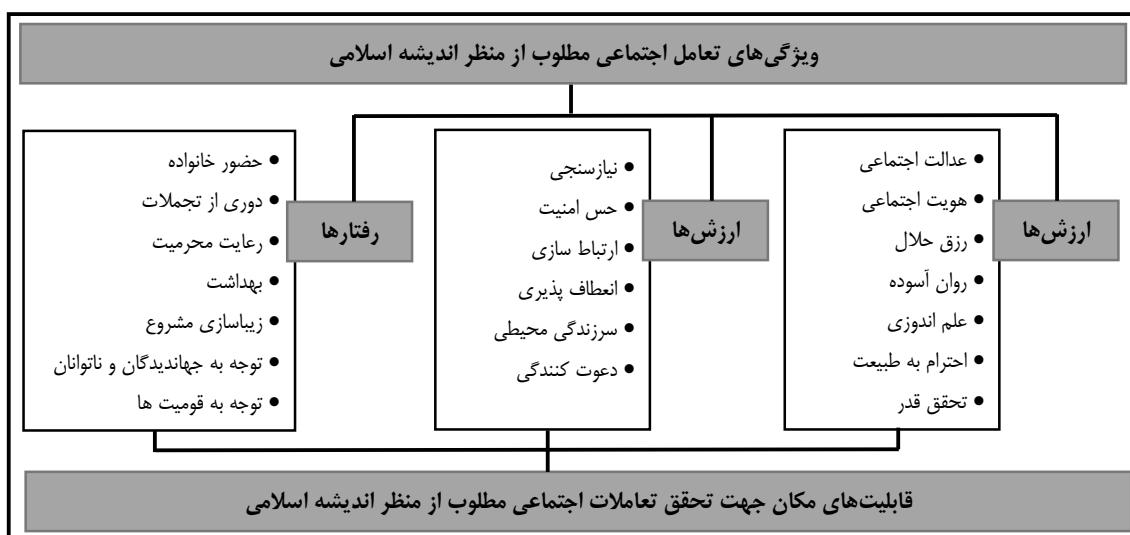
است. تعامل اجتماعی مطلوب از لحاظ این اندیشه حاصل جمع شدگی افراد اجتماع حول فضاهای شهری- جمعی و تقویت ارکان اجتماعی جامعه غرب است. می‌توان نتیجه گرفت که در این خصوص توجه به پوسته تعامل اجتماعی نسبت به بطن آن شده است.

این دیدگاه در اندیشه اسلامی متفاوت عرضه می‌شود. اسلام خانواده‌ی گسترده و هسته‌ای را اولین و مهمترین پایگاه شکل‌گیری تعامل اجتماعی معرفی نموده که از رابطه فرد با فرد در کوچک‌ترین عضو گروه جامعه (خانواده) آغاز و این روابط به صورت زنجیروار به همراه نصایح فراوان

تمامی جامعه اسلامی به منزله یک خانه می‌باشد. این نظریه نمایانگر دیدگاه تکامل‌یافته و پیشرفت‌های در برنامه‌ریزی شهری و ارتباط عضوی عناصر تشکیل‌دهنده جامعه و شهر است. نگاه اسلام در خصوص فرآیند شکل‌گیری تعامل اجتماعی بسیار جزء‌نگرانه نسبت به دیگر اندیشه‌ها از جمله اندیشه غرب می‌باشد. با توجه به یافته‌های پژوهش این موضوع مستخرج می‌گردد که غرب تمرکز خود را بر تعامل اجتماعی در لایه‌ی بزرگتر جامعه یعنی فضاهای اجتماعی شهری قرار داده و برای تحقق این موضوع تلاش بسیاری در جهت کشاندن افراد و حضور آنها در فضاهای جمعی شهری نموده

نیمه‌خصوصی، توجه به مسئله میهمان و تکریم آن و دیگر اصول معماری مکان تعامل اجتماعی که در نگاه وسیع‌تر تا فضاهای اصلی تعامل پذیر شهر و جامعه اسلامی با توجه به ویژگی‌های ارزش‌ها، اصول و رفتارها نمایان است، آغاز و ادامه می‌یابد. سه ویژگی اصلی مذکور، فرآیند تعامل‌پذیری بالای مکان تعامل اجتماعی اسلامی را محقق می‌گردانند. این ویژگی‌ها طی مراتبی زنجیروار و مکمل گونه، فرآیند تعامل‌پذیری و تعامل‌کنندگی جامعه اسلامی را طی روندهای مطرح شده در پژوهش تحقیق و تحکیم می‌بخشند (نمودار ۴). شناسایی موهبتی که حاوی ارزش شناخته شده و برای فرد و افراد مهم جلوه نماید، سبب می‌گردد با تعمق و اصول‌شناسی موضوع را اثبات نمایند که در انتهای نتیجه‌ای عملی و رفتارمحورانه که تأثیرات این موضوع به‌شدت در معماری مکان تعاملات اجتماعی به صورت عملی دیده خواهد شد نسبت به تعاملات اجتماعی در حوزه معماری و شهرسازی به همراه خواهد بود.

همچون: پرورش فرزند صالح (خانواده)، احترام به پدر و مادر (خانواده)، تکریم بزرگترها (خانواده)، حفظ حقوق همسایگی (همسایگی و محله)، احترام به ریش‌سفیدان و محبت به دیگر مؤمنان (مرکز محله)، احترام به حق و حقوق افراد و کسب رزق حلال در کنار مؤمنان (بازار)، مشورت و شوراء، انجام عمل خیر و حضور در نماز جماعت (مسجد جامع)، ولایت‌مدار بودن و پیروی از امام زمان و نایب آن (حکومت اسلامی) و در پایان تشکیل امت اسلامی که از جمع کثیر مؤمنان تشکیل گردیده و در بطن واحد است، ادامه دارد. تمامی این نگره‌ها نیز به صورتی کاملاً جزء‌نگرانه با توجه به ابعاد اندیشه اسلامی در سه سطح ارزش‌شناسی، اصول‌شناسی و رفتار مبنای بودن، مورد سنجش قرار می‌گیرد. این ویژگی‌ها نیز از همان جزئی‌ترین پایگاه (خانواده) همچون توجه به مرکزگرایی فضای اصلی اتفاقات خانه، قرار دادن فضاهای شاهنشین گونه برای حضور بزرگترها، شاهراه قرار گرفتن فضای اصلی توسط دیگر فضاهای

نمودار ۴: مبانی فکری مکان تعاملات اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی

پی نوشت‌ها

1. Social Interaction

2. Mohammed Arkoun

۳. وَبِالْتَّوْاضُعِ تَسْمَعُ الْغَمَةُ؛ با فروتنی و خوش رویی، نعمت‌ها کامل می‌شود و کسی که متواضع باشد، دوستانش فراوان خواهد بود (نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، حکمت ۲۲۴).
۴. فَإِنَّهُمْ لَا يَحْبُّونَ الْأَهْلَكَمُ؛ دیگران را عفو کنید، آیا دوست ندارید خدا شما را عفو کند (نور‌الثقلین، ۱۳۸۳، حکمت ۵۸۳).
۵. وَالصَّقْبَاهُ الْأَهْلُوكُونَ عَوْنَاصِمَ؛ با پاکان و راستگویان همشین باش و با آنها معاشرت و دوستی کن (نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، خطبه ۱۷۲).
۶. ثَمَرَةُ التَّفْرِيْطِ النَّادِمَةُ وَثَمَرَةُ الْخَرْمِ السَّلَامَةُ؛ نتیجه تفریط، پشمایانی و شمره دوراندیشی، سلامت و رستگاری است (نهج‌البلاغه، ۱۳۷۹، حکمت ۱۷۲).
۷. بَهْ بَدْرٍ وَ مَادِرٍ، خَوِيشَانِدَانَ وَ يَتِيمَانَ، اَفْرَادَ نِيَازِمَنَ وَ هَمْسَيِگَانَ آشَنَا وَ بَيْگَانَه، هَمْرَاهَاتَانَ وَ درَرَاهَ مَانَدَگَانَ نِيَکَیَ کَنِیدَ وَ آنچَهَ درَ دَسْتَهَاتَ رَاسَتَ خَوَدَ دَارِيَدَ بَيْخَشِيدَ؛ (نساء: ۳۶).
۸. هَمْگَیَ بَهْ رِيسَمَانَ الْهَیَ چَنَگَ زَنِیدَ وَ اَخْتَلَافَ وَ تَفْرِقَهَ پَرْهِيزَ کَنِیدَ وَ وَحدَتَ اَجْتَمَاعَیَ دَاشْتَهَ بَاشِيدَ؛ (آل عمران: ۱۰۳).
۹. كَابَ مَفَاتِيحَ الْحَيَاةِ أَيَّتَ اللَّهُ جَوَادِيَ أَمْلِيَ، بَخْشَ دُومَ، فَصُلَّى تَعْالَمَ مَرْدَمَ بَا نَظَامَ اِسْلَامِيَ، مَوْضَعَ نَظَامَ اِجْتَمَاعِيَ اِذْ مَنْظَرَ اِسْلَامِ (جوادی آملي ۱۳۹۱).
۱۰. وَ مَنْ آَيَاتَهُ أَنْ حَقَّ لَكُمْ مَنْ أَنْتُمْ كُمُّ أَنْوَاجًا لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ لَيْتَمُ مَؤَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَكَرِ لَلَّا يَاتَ لَقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (روم: ۲۱). پروردگار برای پسر از جنس خودش جفتی قرارداد تا مسئله توالت و تناسل صورت بگیرد و آنها را به گونه‌ای آفرید که هر یک به تنهای ناقص و محتاج به دیگری باشد، همین رحمت و محبت موجب می‌شود که زن و مرد هر دو به واسطه ضعف و کوچکی و عجز فرزندانشان آنها را حمایت کرده و در حفظ و تربیت آنها بکوشند، نظیر همین مودت و رحمت در اجتماع بزرگ شهری و در میان افراد جامعه مشاهده می‌شود که در اثر آن افراد جامعه در حفظ و حراست از یکدیگر کوشانند آن را وظیفه خود دانند (طباطبائی ۱۳۷۴).
۱۱. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آتَيْنَا فُوْا أَنْفُسَكُمْ وَأَنْلَبْكُمْ نَارًا وَثُوْدُهَا النَّاسُ وَالْمُحْجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غَلَاظٌ شَدَادٌ لَا يَعْصُمُونَ اللَّهُ مَا أَمْرَهُمْ وَيَقْعُلُونَ مَا بَيْمَرُونَ (تحریم: ۶). خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها است نگه دارید آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سخت‌گیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌کنند و آنچه را فرمان داده‌شده‌اند (به طور کامل) اجرا می‌نمایند، خانواده همانا محمل شما به عروج الهی است (مکارم شیرازی ۱۳۸۰).
۱۲. بَرَ اَسَاسَ قَوَاعِنَ وَ اَصْوَلَ اِسْلَامِيَ مَسْتَخْرِجَ شَدَهَ اِزْ قَرَآنَ وَ رَوَايَاتَ اِسْلَامِيَ وَ بَا تَوْجِهَ بَهْ اَصْوَلَ مَعْرِفَتَهَ شَدَهَ دَرَ كَتَابَ المَقْدِمَهِ اِبْنَ خَلْدُونَ.
۱۳. مَنْ حَسُنَ بِهِ بَأْهَلَهِ زَادَ اللَّهُ فِي عُمُرهِ.

فهرست منابع

قرآن کریم.

- اسفندیاری، محمد. ۱۳۷۵. عرفان، عدالت و آزادی. خرد/دانمه همشهری ش. ۱۶.
- ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد. ۱۳۷۵. فلسنه تاریخ. ترجمه مجید مسعودی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- البلخاری، محمدين اسماعيل. ۱۹۶۰. کنز‌الاعمال. جلد شانزدهم. مصر: انتشارات تاریخ کبیر.
- بمانیان، محمدرضا. ۱۳۹۱. بررسی اصول زیبایی‌شناسی در معماری خانه‌های سنتی ایرانی نمونه موردي: خانه‌های تاریخی شهر قزوین. اولین همایش ملی اندیشه‌ها و فناوری‌های نو در معماری.
- بمانیان، محمدرضا و هانیه اخوت و فرنیا الماسی. ۱۳۸۹. معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی. تهران: طحان.
- بهزادفر، مصطفی و ارسلان طهماسبی. ۱۳۹۲. شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تعاملات اجتماعی. باغ نظر (۱۰): ۲۵-۲۸.
- بیانکا، استفانو. ۱۹۸۱. باززنده ساری یک کلانشهر تاریخی. ترجمه سید محمد جواد موسوی. تهران: انتشارات موسسه علمی فرهنگی فضا.
- بروجردی، سیدحسین. ۱۳۶۶. توضیح المسائل. ترجمه سید محمد جواد موسوی. تهران: انتشارات کابچی.
- پورجعفر، محمدرضا و هادی محمودی نژاد. ۱۳۸۸. طراحی شهری و سرمایه‌های اجتماعی. تهران: طحان.
- تسخیری، محمدعلی. ۱۳۸۴. درباره وحدت و تقریب مذاهب اسلامی. ترجمه محمد مقدس. تهران: انتشارات مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحدین محمد. ۱۳۸۳. غرر الحکم و درر الكلم. ترجمه مهدی رجایی. قم: انتشارات دارالکتاب اسلامی.
- حمزه نژاد، مهدی و زهرا صدریان. ۱۳۹۳. اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر. پژوهش‌های معماری اسلامی (۴).

- حویزی، عبد علی بم جمعه. ۱۳۸۳. نورالتفقین. ترجمه سیده‌اشم رسولی محلاتی. قم: انتشارات دارالتفصیر.
- جعفری، محمدتقی. ۱۳۷۸. نزیبا بی هنر از دیگاه اسلام. تهران: پیام نو.
- جمات مژده، محمد. ۱۳۶۹. سنگ‌تیغ. تهران: انتشارات ایلاف.
- جوادی آملی، عبدالله. ۱۳۹۱. مفاتیح الحیات. ترجمه محمدحسین فلاخ زاده، یادله مقدسی، سید کمال‌الدین عمادی و جعفر آربیانی. قم: انتشارات اسراء.
- خراسانی، محمدجواد. ۱۳۸۵. تاریخ‌نحو. تهران: نشر اهل بیت (ص).
- دانشگر مقدم، گلرخ، سید حسین بحرینی و علیرضا عینی فر. ۱۳۹۰. تحلیل اجتماع‌پذیری محیط کالبدی متأثر از ادراک طبیعت در محیط انسان ساخت. نشریه هنرهای زیبا (۴۵): ۲۵-۳۶.
- دولتی، غزاله و هاله حسینی اکبر نژاد. ۱۳۸۸. بررسی مبانی فلسفی، اخلاقی، کلامی و آثار علمی فمینیسم. تهران: معارف.
- درویشی، فرهاد. ۱۳۸۹. قومیت‌ها و همبستگی ملی در جمهوری اسلامی ایران. مجله مطالعات انقلاب اسلامی ش. ۲۰.
- روح‌افزا، فرشته. ۱۳۹۲. مقایسه خانواده در اسلام و غرب. سومین نشست اندیشه‌های راهبردی زن و خانواده.
- صالحی، سید رضا. ۱۳۸۷. مدیریت و سرمایه اجتماعی. تهران: گروه پژوهشی مطالعات بین‌الملل.
- طبرسی، شیخ حسن. ۱۳۷۰. مکارم الاخلاق. قم: نشریف رضی.
- طباطبائی، سیدجواد. ۱۳۷۴. تعالیم اسلام. قم: انتشارات تابان.
- _____. ۱۳۷۴. تفسیر المیزان. قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عبدالستار عثمان، محمد. ۱۳۷۶. مدینه اسلامی. ترجمه علی چراغی. تهران: امیرکبیر.
- علیخانی، سانا. ۱۳۹۲. بررسی راهکارهای معماری پایدار. کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار. تهران: موسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران.
- سلطانزاده، حسین. ۱۳۸۳. تاریخ مختصر شهر و شهرنشینی در ایران. تهران: انتشارات چهارطاق.
- سیدرضی، ابوالحسن بن الحسین. ۱۳۷۸. نهج البلاغه. ترجمه محمدتقی جعفری. تهران: انتشارات نور.
- شريعی، علی. ۱۳۸۲. بازگشت. تهران: انتشارات قلم.
- شرف‌الدین خراسانی، محمد. ۱۳۷۸. اسلام: پژوهشی تاریخی و فرهنگی. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فاضلی، نعمت الله. ۱۳۸۷. فرهنگ و شهر. تهران: انتشارات تیسا.
- قمی، علی بن ابراهیم. ۱۳۶۳. تفسیر القمی. ترجمه طیب موسوی جزایری. قم: انتشارات دارالكتاب.
- کلینی، محمدبن یعقوب. ۱۳۸۷. اصول کافی. ترجمه سید جواد مصطفوی. تهران: انتشارات علمی و اسلامی.
- محمد بن علی بن حسین بن بایویه قمی، ابو‌جعفر. ۱۳۷۶. من لا يحضره الفقيه، جلد چهارم. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- مرتضی، هشام. ۱۳۸۹. معماری و شهرسازی ستی در کشورهای اسلامی. ترجمه محمدرضا بمانیان، هانیه اخوت و نینا الماسی فر. تهران: هله و طحان.
- مشکینی، علی. ۱۳۶۶. المواعظ العادیة. ترجمه محمدبن حسن حسینی عاملی. قم: انتشارات طلیعه نور.
- مجلسی، محمدتقی. ۱۳۷۶. بخار الانوار. ترجمه محمدتقی آقا نجفی اصفهانی. قم: انتشارات علوم فقهی.
- مطهری، مرتضی. ۱۳۷۲. جامعه و تاریخ. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۵. آشنایی با قرآن. جلد ۳. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۸. آشنایی با قرآن. جلد ۸. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۴. آشنایی با قرآن. جلد ۵. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۴. مجموعه آثار. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۵۷. فلسفه تاریخ. تهران: انتشارات نی.
- مطلوبی، قاسم. ۱۳۸۵. رویکردی انسانی به شکل‌دهی فضاهای شهری. نشریه هنرهای زیبا ش. ۲۷: ۵۶-۶۷.

- صبح یزدی، محمدتقی. ۱۳۹۱. جامعه و تاریخ از نگاه قرآن. قم: انتشارات مؤسسه پژوهشی امام خمینی (قدس سره).
- . ۱۳۶۶. آموزش فلسفه. تهران: انتشارات چاپ و نشر بین‌الملل.
- میرزایی، علی‌اکبر. ۱۳۸۶. نهج الفصاحه (کلمات تصاریح رسول اکرم). قم: چاف.
- مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۹۰. مفاهیم تحریف‌شده. مهدی دریانی. قم: نی.
- . ۱۳۸۰. تفسیر نمره. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ناری قمی، مسعود و محمدجواد عباس‌زاده. ۱۳۹۳. میهمان در خانه، یک بررسی تطبیقی میان ایران و غرب در آستانه دوران مدرن. پژوهش‌های معماری اسلامی ۱(۳): ۹۳-۱۰۹.
- نقره کار، عبدالحمید، مهدی حمزه‌نژاد و صدیقه معین‌مهر. ۱۳۹۲. راهبردهای تقویت تعاملات انسانی در طراحی محیط زندگی از منظر اسلامی. فصلنامه مطالعات شهری ش. ۷: ۴۷-۳۱.
- نقره کار، عبدالحمید، محمدمنان رئیسی. ۱۳۹۳. ارزیابی هندسه فضایی مساجد معاصر تهران با استفاده از تحلیل مضمونی متون دینی. پژوهش‌های معماری اسلامی ۱(۴): ۴۵-۳۸.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۷. تحلیل و طراحی فضای شهری. تهران: انتشارات علمی جهاد دانشگاهی.
- نصر، سیدحسین. ۱۳۹۱. نیاز به علم مقامس. ترجمه حسن میانداری. تهران: انتشارات موسسه فرهنگی طه.
- نهج البلاغه. ۱۳۷۹. گردآوری سید رضی ترجمه و حواشی محمد دشتی. قم: انتشارات ظهور.
- هاشم‌پور، پریسا و محمدعلی کی نژاد. ۱۳۹۱. ارتقاء کیفی خانه با عنصر خیرخواهی مسکن و محیط روستا ۳۱(۱۴۰): ۲۸-۱۳.
- هیل، درک و گرابر اولگ. ۱۳۷۵. معماری و تزیینات اسلامی. ترجمه مهرداد وحدتی دانشمند. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

The Foundations of the Formation of Social Interaction Places Based on Islamic Thought

Ahad Nejad Ebrahimi^{1*}, Minou Gharabaglou², Amir Hossein Farshchian³

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.
2. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.
3. Ph.D. Candidate in Islamic Architecture, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

In its conceptual meaning, Social Interaction, as a means of connecting individuals in a society, is defined differently in the realm of Sociology. In this respect, the effective status of social interactions in the formation of proper social relations is shown in Architecture. The benefits of this status include cooperation to achieve active-public profit and its results, the development of participation, trust and cohesion in the society, and the improvement of relations between people and groups. Social interaction in western notion is bound to public places in the society, the reason why public places such as streets, recreation centers, and other urban architectures are paid a lot of attention. The definition of social interaction in western architecture is in line with an urban public place which has resulted in different attitudes in the formation and architecture of such places, compared to Islamic thought.

The principles of designing social interaction places in architecture apply to issues like the formation of the place, the values which complement the lives of people in Islamic cities and the special functional-behavioral codes that assess the degree of success in consensus around Islamic thought. The understanding of values and concepts derived from Islamic thought in order to achieve a basic understanding which, in the end, leads to action is among the principles of social interaction place in Islamic thought. First the values are introduced to and ac-

cepted by the society. Then, these values are assessed on the basis of religious codes that are spread in communities, and, finally, converted into behaviour on the part of the people. Western thought focuses on social interaction in a larger layer of the society that is social spaces and, to achieve this, tries to attract people to such spaces. A proper social interaction in this doctrine is the result of the congregation of people in public urban spaces.

Islam introduces the family as the first and most important basis for the formation of social interaction, where this interaction starts from individual members of the family and gradually spreads towards the society. Notions such as Axiology, Ethology, family events, special spaces for the elderly, the adjacency of the main space with semi-private spaces, guest issues, and other principles of social interaction spaces are evident in Islamic society. In a hierarchically complementing fashion, these principles stabilize the process of interaction in Islamic society through special social procedures. The architectural place of a Muslim architect attempts to reach Islamic values in social interactions and solid relationships of the people in the society. Islamic city shelters its members by a constructive and pleasant concept called social interactions.

Keywords: Islamic Thought, Social Interaction, Places of Social Interaction, Social Interaction Features.

* Corresponding Author. E-mail: mmesine@yahoo.com

In the Name of God

Firooze Islam—Journal of Research on Islamic Architecture and Urbanism

Biannual Journal

Vol.2 No.3 Fall/Winter 2016-17

ISSN: 2383-0247

License holder: Tabriz Islamic Art University

Managing Director: Prof. Dr. Keynejad. Mohammad Ali

Chief Editor: Dr. Pirbabaei. Mohammad Taghi

Co-Editor: Dr. Nejad Ebrahimi. Ahad

Editorial Board: Prof. Dr. Bemanian. Mohammad Reza (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tarbiat Modares University)
Dr. Pirbabaei. Mohammad Taghi (Associate professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)
Prof. Dr. Chenaghlu. Mohammad Reza (Professor of Civil Engineering Faculty, Sahand University Of Technology)
Prof. Dr. Hojjat. Isa (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tehran University)
Prof. Dr. Keynejad. Mohammad Ali (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)
Prof. Dr. Mohammad Moradi. Asghar (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Iran University of Science & Technology)
Dr. Mirgholami. Morteza (Assistant Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)
Prof. Dr. Nadimi. Hamid (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Shahid Beheshti University)
Dr. Nejad Ebrahimi. Ahad (Assistant Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)

Internal Affairs Manager: Dr. Gharehbaglou. Minou (Assistant Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)

Executive Directors: Eng. Hamze Pirbabaei, Eng. Zahra Alinam

Scientific Advisers: Dr. Bahram Ajorlou, Dr. Maziar Asefi, Dr. Azita Balali Oskuei, Dr. Morteza Pourmohammadi, Dr. Hasan Sajjadzade, Dr. Farzin Haghparast, Dr. Yaser Shahbazi, Dr. Abbas Ghaffari, Dr. Islam Karami, Dr. Mahdi Mohammadzadeh, Dr. Leila Medghalchi, Dr. Ayda Maleki, Eng. Mahdi Narangi, Dr. Masoud Nari Ghomi, Dr. Masoud Wahdattalab, , Dr. Ali Vandshoari, Dr. Parisa Hashempour

Persian Editor: Hamideh Hormati (Assistant Professor of Tabriz Islamic Art University)

English Editor: Kazem Pouralvar (Lecturer of Tabriz Islamic Art University)

Address: Faculty of Architecture & Urbanism - Tabriz Islamic Art University - Mosalla St - Maghsoudie St - Saat Sq. - Tabriz
Tel: 041-35541813

Web site: Firooze-islam.ir
E-Mail: firooze.islam@tabriziau.ac.ir

Tabriz Islamic Art university

1999

Faculty Of Architecture & Urbanism

FIROOZE ISLAM

Journal of Research on Islamic Architecture & Urbanism

3

ISSN: 2383-0247

Vol. 2 , Fall 2016 / Winter 2017

The Comparison of two Holistic Viewpoints in Architecture before and after Modern era: Humoral approach and Salingaros theory

Majid Heydari Delgarm, Mohammad Reza Bemanian, Mojtaba Ansari

Evolution of the Perception of Meaning of Imam Reza Shrine over Time

Qasem Motalebi, Fereshteh Eslami, Sorayya Taheri, Somayye Gordi Takhti, Amin Mahdavi

Architecture in the Paintings of Herat School

Mehdi Mohammadzadeh, Maryam Mesineh ASL

The Foundations of the Formation of Social Interactions Places Based on Islamic Thought

Ahad Nejad Ebrahimi, Minou Gharabaglou, Amir Hossein Farshchian

A Comparison of Traditional Knot and Contemporary Islamic Patterns; Focusing on Their Applications in Contemporary Architecture

Yahya Nourian, Mohammad Hossein Kasraei

The Recognition of the Impact of Occupation and Social Class of Muslim Owners of Qajari Houses of Bushehr on Shaping the Privacy Hierarchy of the Entrance Space

Neda Naseri, Kourosh Momeni, Mohammad Amir Kakizadeh, Behzad Vasiq